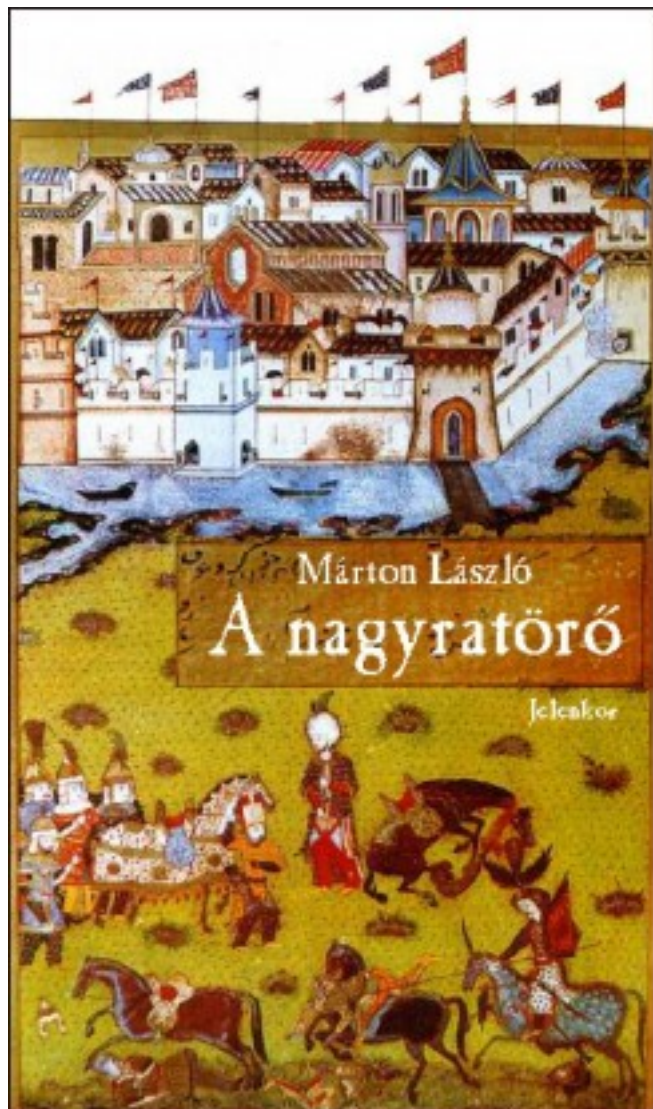

A nagyratörő

2010. május 04. kedd, 19:36 - Módosítás: 2014. január 14. kedd, 09:25

2010. május 02. vasárnap, 17. hét, MR1-Kossuth Rádió

<http://real1.radio.hu/kossuth/>

01.03: Éjszakai Rádiószínház

A nagyratörő

Márton László színműve folytatásokban

Zene: Melis László

Szereposztás: Báthory Zsigmond, Erdély fejedelme - Rudolf Péter, Báthory Boldizsár,

Zsigmond unokafivére - Gáspár Sándor, Carillo Alfonz, Zsigmond gyóntatója - Avar István, Jósika István, Zsigmond bizalmasa - Szarvas József, Bocskai István, Zsigmond nagybátyja - Vajda László

Közreműködik: Balkay Géza, Bede Fazekas Szabolcs, Benkő Gyula, Békési Artur, Csíkos Gábor, Cs. Németh Lajos, Derzsi János, Farkas Antal, Garay József, Gera Zoltán, Horváth József, Huszár László, Kassai Károly, Kerekes József, Kerekes Viktória, Kézdy György, Kölgyesi György, Kránitz Lajos, Kubik Anna, Kun Vilmos, Mádi Szabó Gábor, Őze Áron, Papp Zoltán, Petrik József, Pusztay Péter, Reisenbüchler Sándor, Székely Tamás, Szoboszlai Sándor és Ujváry Zoltán

A felvételt Kiss László és Borlai Kinga készítette

Dramaturg: Katona Imre József

Rendező: Csizmadia Tibor (1993)

12/5.rész: egy hét múlva K 01.03

*

A nagyratörő magyarországi ősbemutatója **Beszélgetés Márton Lászlóval**

Márton László a kilencvenes évek elején írta A nagyratörő című drámatrilógiát, mely utóbb könyvalakban is megjelent, és az irodalmi közvélemény nagy érdeklődéssel, elismeréssel fogadta. Mégis tizenöt évnek kellett eltelténie, míg a drámatrilógia első, címadó része magyarországi ősbemutatóként színre kerül az egri Gárdonyi Géza Színházban.

Vissza tud emlékezni rá, miért és mikor határozta el ennek a nagyszabású műnek a megírását? A fontos döntés meghozatalakor ugyanis azt is tudnia kellett, hogy egyfajta drámaírói szakaszt (nagyon röviden fogalmazva: a „rémbohózatok, filozofikus abszurdok korszakát”) le kell zárnia alkotói pályáján, s új hangon kell megszólalnia.

- Mindig is lenyűgöztek a régi magyar - főleg az erdélyi magyar - önéletírások és naplók. A szó mai értelmében nem tekinthetők szépirodalomnak ezek az írásművek, viszont az életanyag lenyűgöző gazdagsága árad belőlük. Kemény János, Bethlen Miklós vagy Szalárdi János műve közsismert, de nem kevésbé lenyűgöző Wesselényi István naplója vagy Szamosközi István és Baranyai Decsi János krónikája sem. Ez utóbbi kettőben van szó Báthory Zsigmond személyiségéről és tetteiről. A nyolcvanas évek második felét nagyrészt e művek

tanulmányozásával töltöttem, és nem lehetett nem észrevennem, mennyire tele vannak drámai mozzanatokkal: összecsapó szenvedélyekkel, intrikákkal, konfliktusokkal. Lehetetlen észre nem venni az akkori krónikaírók szavaiban a döbbenetet, melyet a szerencse kerekének gyors forgása láttán éreztek. A korszak sok-sok roppant izgalmas szereplője közül is kiemelkedik Báthory Zsigmond, rendkívüli intelligenciája és ellentmondásossága miatt. A romantikus történelemszemlélet Káinhoz és Néróhoz hasonlította - nem egészen ok nélkül, hiszen sem a rokongyilkosságtól, sem egyéb súlyos törvénytelenégektől nem riadt vissza. Ugyanakkor ő volt az, aki törökellenes szövetséget hozott létre a Habsburgokkal, még a maga korában is rendkívüli műveltséggel rendelkezett, igyekezett a reneszánsz kultúrát Erdélyben meghonosítani, rendkívül széles látókörű ember volt - viszont többszöri lemondásaival, majd visszatéréseivel Erdélyt majdnem a teljes pusztulásba döntötte. Nyolcéves korában lett fejedelem, tizenöt éves volt, amikor nagykorúsították, és huszonkilenc évesen kiégett aggastyánként ment végső számkivetésbe. Persze, A nagyratörő idáig nem is jut el az időben. A drámatrilógia első része, melyet az egri közönség láthat, a Kendi-párt felmorzsolásáról szól, és 1593-94-ben játszódik; Báthory Zsigmond ekkor még csak huszonegy éves.

Ön, miközben szinte mérnöki pontossággal és hitelességgel követi nyomon a történeteket, a történet elmesélésében merész írói eszközöket és a magyar történelmi drámában szokatlan stílust alkalmaz, éles ellentmondásokat sűrít össze. A szövegben például gyakran meghökkentő váratlansággal keveri a tragikus, emelkedett írásmódot az ironikus, fekete humorú, szokatlan mesélési módokkal, gyakran egy mondaton belül is.

Beavatná a leendő nézőket is ebbe a merész hangú dráma „mesélésbe”? (Lehet talán úgy mondani, hogy a nézők felkészüljenek erre a váratlanul és gyorsan váltó hangütésre, stílusra, a történelmi téma nálunk szokatlanabb, sőt, provokatívabb kezelésére.)

- Létezik egy olyan felfogás, amely szerint nagyszabású témákról csak emelkedett módon szabad beszélni. És megfordítva: ahol tréfás, groteszk, alantas mozzanatok merülnek fel, az csak valami kisszerű dolog lehet, pitiáner helyzetkomikummal, ócska jellemekkel. Minthogy a nemzeti hagyomány az emelkedett dolgok közé tartozik, a magyar kultúrában a történelmi tárgyú irodalommal szemben legalább a romantika óta az a követelmény fogalmazódik meg, hogy teremtsen követendő (esetleg elrettentő) példákat, mutasson fel eszményeket. Ennek eredménye egy csomó tökéletesen kiüresedett, semmitmondó klisé. Ennek ellenhatásaképpen néhány író azzal kezdett kísérletezni, hogy az eszményképeket lerángassa a sárba, hogy valami kisszerűt, nevetségeset és jelentéktelent csináljon belőlük. Számomra sem ez, sem az nem járható út: arra törekedtem, hogy nagyszabású személyiségeket mutassak, akik azonban helyel-közzel romlottak is, gonoszak, ostobák, nevetségesek - és mindez együtt érvényes. Ha már Egerben vagyunk, hadd említsem egy közismert személyiség példáját, Dobó Istvánét. Érdemes összevetni azt a Dobót, aki Gárdonyi Gézánál (vagy Tinódi Lantos Sebestyénnél) szerepel, azzal, akit a humanista Forgách Ferenc históriájából ismerhetünk meg. A történelmi, azaz "valóságos" Dobónak igencsak vitatható tettei és jellemvonásai vannak, de azért egy adott helyzetben és helyen - Egerben - mégiscsak hősként viselkedik. Szerintem a személyiségek belső ellentmondásai érdekesebbek, mint az egyneműsített, iskolás jellemrajzok. Ennek persze megvannak a nyelvi következményei is. Például az, hogy A nagyratörő nyelvezete költői és emelkedett, ugyanakkor ironikus is. A szereplők komolyan gondolják kijelentéseiket, ugyanakkor a legtöbb kijelentés önmaga ellentétét is jelenti.

A nagyratörő eseménytörténetében az egymást erősítő, kompromisszumokra törekvő összefogás helyett végzetes megosztottság következik be az erdélyi vezetésben, s villanásnyi idő alatt máris „két Erdély” áll egymással szemben. Mintha az évszázadokkal előtti történések tükrében mai arcunkat, mai megosztottságunkat is felismerhetnénk. Egyetért-e azzal, hogy napjainkban mintha még aktuálisabb lenne A nagyratörő drámai tanulsága, mint megírásakor?

- Írás közben kerülni szoktam mindenfajta aktualizálást. Ha a mai korról akarnék beszélni, akkor a mai szereplőket nevezném meg. Nincs cenzúra, ahogy A nagyratörő írásakor, a kilencvenes évek elején sem volt már. Nyugodtan leírhattam volna Antall József vagy Horn Gyula nevét, ha ők járnak az eszemben. De nem ők jártak, hanem Báthory Zsigmond, Kendi Sándor és a többiek - amilyenek a korabeli forrásokból, saját leveleikből stb. megismertem őket. Ha mégis aktuálisnak érződik a darab, annak két oka lehet. Az egyik az, hogy sikerült a szereplőket a maguk egyszerűségében, elevenességében megmutatnom. A legnagyobb öröm, amiben egy színpadi szerzőnek része lehet, ha azt látja, hogy a próbák során minden szerep köré - még a kisebbek köré is - kezd kirajzolódni egy-egy markáns karakter. Ez persze főként a rendező és a színészek érdeme, de azért nem hátrány, ha a szövegből indul ki és azzal alátámasztható. Ez az egyik. A másik: vannak a magyar közéletnek olyan máig ható beidegződései, melyek nagyjából akkor alakultak ki, amikor A nagyratörő játszódik. Ilyen a politikai közösség merev kettéosztottsága. A mai bal-jobb ellentétnek hatékony mintája a kuruc-labanc szembenállás, vagy a Zápolya-pártiak és a Ferdinánd-pártiak küzdelme a mohácsi vész után. És ilyen a két expanzív régió (többnyire két birodalom) közti beszorítottság, az ingadozás kétféle geopolitikai orientáció között. De engem nem elsősorban ezek a dolgok foglalkoztattak a darab írásakor - hiszen írhattam volna történelmi esszét is színmű helyett.

A trilógia végigkíséri a fiatal Zsigmond fejedelem szűk egy évtizedes, ellentmondásokkal, csúcspontokkal és mélypontokkal teli uralkodói pályafutását. Hogyan sikerült megkomponálnia úgy a történetet és a művet, hogy A nagyratörő első része teljesen önálló egységként is megállja a helyét? (Kolozsvárott is ezt az első részt vitték színpadra, 1992-ben.)

A trilógia - úgy, ahogy megvalósult - 1598 tavaszán ér véget, amikor Zsigmond leköszön a trónról, és elhagyja a polgárháborúba süllyedő Erdélyt. De még ezt a rövid időszakot is olyan drámai fordulatok tagolják, hogy mindhárom részre jut egy-egy fontos középponti esemény. Megírásakor mindenestre arra törekedtem, hogy mindhárom rész megálljon önmagában is. Elképzelhető, hogy ez a szándék csak az első részre nézve járt sikerrel, de mondhatom úgy is, hogy eddig még csak az első rész van kipróbálva.

A színlapon ez áll: a Gárdonyi Géza Színház változata.

Mit rejt ez az információ? Ön minden ellenérzés nélkül hozzájárult a változtatásokhoz, sőt, közismert, hogy segített is az előadási példány létrehozásában.

- Aki elolvassa a nyomtatott változatot, az látni fogja, hogy a teljes szöveg előadása mintegy négy és fél órát venne igénybe. Már csak ezért is erős húzásokra volt szükség. Én magam javasoltam például, hogy Mihály havasalföldi vajda történetét teljes egészében hagyjuk el. Dramaturgiai okokból sor került szerepösszevonásokra és különálló jelenetek összeolvasztására is. Emiatt viszont számos szereplőnek új abgangra (kilépő mondatra) volt szüksége; ezeket legjobb tudásom szerint megírtam. Ezt a szövegváltozatot Radnóti Zsuzsával

és Csizmadia Tiborral együtt készítettük. Így működik az élő színház.

Csizmadia Tibor rendezőhöz régi munkakapcsolat fűzi. Első közös munkájuk 1987-ben, az író első teljes estét betöltő műve, a Kínkastély, nagy figyelmet keltve került színre a Szolnoki Szobaszínházban. Csizmadia Tibor szinte végigkíséri az ön színpadi pályafutását. Mi az a közös hullámhossz, amely összekapcsolja önöket?

- Csizmadia Tibort először 1985 elején figyelhettem meg rendezés közben, a Pesti Színházban. A Rémségek kicsiny boltja című musicalt próbálta, melynek én fordítottam (azaz félig-meddig írtam) a dalszövegeit. Nagyon fontos élmény volt számomra ez a próbafolyamat, mert ekkor tapasztaltam először, hogyan alakítható cselekvéssé és színpadi látvánnyá a nyelvi közlés. Ekkor is, a későbbi közösen végigcsinált próbákon is tapasztalhattam, Csizmadiának milyen rengeteg ötlete van az ilyen jellegű átalakításokra, milyen világosan látja egyszerre több oldalról az adott helyzetet és annak összefüggéseit az előzővel és a rákövetkezővel, és hogy mindezekről milyen jól meg tudja győzni a színészeket. Mondhatnám úgy is: ő a maga részéről a scenikai elemzéseit át tudja vinni a színész személyiségére. Másfelől úgy vettem észre, hogy az én drámáimban ehhez lényeges fogódzókat talált. Csizmadia más kortárs magyar szerzők munkáit is rendezte, nemcsak az enyéimet, én is dolgoztam más rendezőkkel együtt, de én ezt egy kitüntetten fontos munkakapcsolatnak tartom. És persze ugyanilyen fontos emberi kapcsolatnak is.

A hírek szerint szokatlan és meghökkentő színpadkép fogadja majd az előadást megtekintő nézőket. Mi a véleménye a díszletről?

- Egyszer, még jóval a próbák előtt leültünk négyesben beszélgetni: Csanádi Judit, a díszlettervező, Nagy Fruzsina, a jelmeztervező, valamint a rendező és a szerző. Akkor láttam először annak a nagyszabású háttérképnek a fényképét, mely az ötletet adta. Nagyon hamar világossá vált számomra, milyen játéklehetőségek rejlenek a ferde sík és a szemformájú ablakok kontrasztjában. Azt is észrevettem, hogy Csizmadia számára ez a térszerkezet mennyire inspiráló, - tud vele valamit kezdeni. Így tehát számíthattam rá, hogy a színészek is tudnak valamit kezdeni vele. Amúgy nyilván kényelmetlen és fárasztó terep. Viszont színházi észjárás szerint van kitalálva. És: látványnak szép.

A két főszereplő két, most végzett főiskolás. (Schruff Milán és Bányai Miklós). A hagyományos elképzelések szerint ilyen nagyszabású szerepeket érett, tapasztalt színészegyenységek szoktak életre kelteni. Hogyan fogadta ön Csizmadia Tibor merész szereposztását?

- Szerintem a szerző okosan teszi, ha nem szól bele a szereposztásba. De ez a válasz így nagyon diplomatikus. Csizmadiának nyilván minden oka megvolt rá, hogy bízzék azokban a pályakezdő színészekben, akiknek ezeket a fontos feladatokat adta. (Schruff és Bányai mellett említendő a Kendi Sárát alakító Szabó Emília is.) A próbákon látottak arról győzték meg, hogy mindhárom fiatal színész szerencsés választás volt. Egyébként is, ennek a darabnak egyik legérdekesebb velejárója a generációk, mármint a különböző színészgenerációk találkozása. Így volt ez a kolozsvári produkcióban is, így van itt is. Mert hát másfelől meg ott vannak a tapasztalt kollégák. Többen vannak olyanok, akikkel magam is sokszor dolgoztam együtt, még

a nyolcvanas-kilencvenes években. Sőt olyan is van, Sata Árpád, aki annak idején benne volt a kolozsvári produkcióban. Akkor ő volt Báthory Boldizsár, most meg Kovacsóczy Farkas, az elbukó kancellár. Azt láttam és látom, hogy: nemcsak mindenki megállja a helyét a maga szerepében, hanem a viszonyrendszer egészében véve is jól működik. Így tehát, megítélésem szerint, a szereposztás legalább annyira átgondolt és megalapozott, mint amennyire merészség is van benne.

Részletek A nagyratörőről szóló írásokból:

„Ez a teljesítmény mind költői, mind szellemi értelemben –túl azon, hogy effektív a mindenkori nemzeti jelennek nyújt segítséget, ismerősen és ismeretlenül – rendkívülinek mondható. Nekem legalábbis 'kötelező olvasmány', az biztos. Egy kérdés maradt csupán: hol van a mai magyar színházban az a pont, ahol ez a szomorú drámai felismerés megközelítően is meg fog jelenni a Néző számára?” (Balassa Péter, 1994)

„Kínos lenne, ha ez a színpadi formátum sokáig e kötetben senyvedne. (Azért, hogy odakerült, köszönet a pécsi Jelenkor Kiadónak.) De van-e kapacitás az előadásra? Hol van ma olyan együttes, amely lezser mindennapisággal viseli a modern habitussal fölruházott reneszánsz karaktert? (...) Kihívás – ha a lehetetlené is –, amely elől nem menekülhetünk. Különben nem illett meg a színházcsinálás joga.” (Koltai Tamás, 1994)

„Sokáig hiányoltuk színpadjainkról az új magyar drámát, hát most itt van előttünk, égszínkép borítóba zárva. A magyar színház erejét méri vagy gyengeségét mutatja, hogy mire megy Márton László nagyra törő ajánlatával.” (Kovács Dezső, 1995)

„...ez itt, végre a történelem, mint vízió, bravúrosan megragadott lidércnyomás, melynek minden eleme – lidércnyomásaink tanúskodnak róla – rettenetesen hiteles. Maga a valóság, mondhatnánk, ha sejtenénk, mi is az.” (Nagy András, 1996)

„...Egy radikális önismereti dráma (és előadása) minderről szólhat, és arról is, hogy az új nemzeti jelenvalóság mennyire képes, és mennyire hajlandó szembenézni a nemzet új arcával, megváltozott vagy a múltak sötétjéből előbukkanó riasztó önképével...

S azt ismételt hangsúlyozni kell: ha van értelme a huszonegyedik században nemzeti színházi gondolatról beszélni, akkor ilyen darabok kapcsán van értelme, s egy igazi Nemzeti ilyen felfedezésre váró művek érvényes előadásával is bizonyíthatja létezésének speciális szükségességét és létjogosultságát.” (Radnóti Zsuzsa, 2002)

A Gárdonyi Géza Színház honlapja

Radnóti Zsuzsa

A nagyratörő

2010. május 04. kedd, 19:36 - Módosítás: 2014. január 14. kedd, 09:25
